

в серці літа – щедрий *сонцепад* [2, 333]; ...заколисує, заворожує *чорнобрив'я* таких ночей [2, 313]; *Душа моя, знайдибіда!* [2, 194]. Ці та інші неологізми передають читачеві заряд емоцій, увиразнюючи мовлення, надаючи йому очевидного стилістично-функціонального забарвлення.

Отже, Ліна Костенко використовує складні слова з виразною стилістичною настановою. Авторка майстерно вводить їх у свої твори для яскравого, виразного змалювання образів. Складні слова відображають настрій поетеси, увиразнюють мовлення та мовну структуру, а також відбивають зміни в суспільстві, науці тощо.

Література

1. Журавльова Н. Н. Структура та стилістична роль складних іменників у народнопісенній мові. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 12. С. 28–34.
2. Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.
3. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови: підручн. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2000. 248 с.

Юносова В. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВЖИВАННІ ВАРІАНТНИХ ФОРМ ОРУДНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У сучасній українській мові варіантних форм в орудному відмінку набувають лише поодинокі іменники в множині. «Орфографічний словник української мови» 1994 р. видання зафіксував такі варіантні форми орудного відмінка множини іменників, як *ворітьми* і *воротами*, *вошами* і *вошима*, *грїшми* і *грошима*, *дверми* і *дверима*, *кіньми* і *конями*, *кістьми* і *костями*, *колесами* і *колісьми*, *колінами* і *коліньми*, *крилами* і (у птахів) *крильми*, *саньми* і *санями*, *слїзьми* і *сльозами*, *ушима* і *вухами*, *чобітьми* і *чоботами* (*чоботями*), *штаньми* і *штанами* (*штанями*) тощо. На Українському лінгвістичному порталі в рубриці «Словники України online» цей перелік дещо змінено: з-поміж форм *ушима* і *вухами* перевагу надано другій формі, а словоформу *ушима* замінено на *вушима*; вилучено варіантну форму *чоботями*, хоча в новому «Українському правописі» (2019 р.) вона засвідчена; додано варіантні форми *свиньми* і *свинями*, *гостями* і *гїстьми*, які також відбиває новий правописний кодекс [3].

Мета пропонованого дослідження полягає в з'ясуванні особливостей функціонування варіантних форм орудного відмінка іменників у сучасній українській літературній мові.

Характерною особливістю аналізованих варіантних форм є те, що вони властиві лише деяким іменникам, які належать до різних відмін. Обидві форми є нормативними в сучасній українській літературній мові, проте основною є форма з флексією **-ами (-ями)**.

Ці форми орудного відмінка множини мають давню традицію вживання: вони засвідчені вже в давньоруській мові. У зв'язку з розпадом давньої системи відмінювання за основами і утворенням нових іменникових відмін за граматичним родом у давньоруській мові розпочався взаємовплив іменників різних основ, що спричинилось до кількісної переваги флексії **-ами (-ями)** для всіх іменників в орудному відмінку множини [1, 89]. Закінчення **-ми** (поряд із закінченням **-ами (-ями)**) зберегли лише поодинокі іменники. Кілька іменників має флексію **-има**, що є залишком двоїни, напр.: **очима, плечима, вушима**.

Незважаючи на нормативність обох варіантних форм, деякі з них виявляють неоднакову функційну активність та мають різне трактування в правописних виданнях щодо пріоритетності вживання однієї з форм.

Зокрема словоформи **конями, курями, свинями** раніше були в активному вжитку, з часом їх витіснили варіанти **кіньми, курми, свиньми**. С. П. Бевзенко вважав форму **свиньми** діалектною [1, 89]. «Орфографічний словник української мови» 1976 р. видання подає обидва варіанти – **свиньми** і **свинями** – як нормативні, «Орфографічний словник української мови» 1994 р. видання фіксує тільки одну форму – **свиньми**. Згідно з чинним «Українським правописом» нормативними є обидві форми. Іменник **кури** має лише одну форму – **курми**. Іменник **коні** в орудному відмінку множини ще має варіантні форми – **кіньми** і **конями**, проте остання рідковживана в сучасній українській літературній мові.

Набули значного поширення в сучасному слововжитку варіанти **гістьми** і **гостями**: *...гуляючи нагорі, відчували себе особливими **гістьми*** («День», 29.05.2015); *Для цього в центрі майданчика встановлять довгі столи, а тамада Емзар Квінцінія спілкуватиметься з **гостями** та виголошуватиме тости...* («День», 12.06.2015); *Біла церква й цілі широкі сходи перед нею аж до нижнього поверху – все було залито сонцем і наповнено приїжджими **гістьми**...* («День», 16.08.2018); *«Коли команді тяжко, хлопці стають як одне ціле», – так прокоментував наставник донецького клубу вирвану в овертаймі перемогу (2:1) над **гостями** з Херсону* («Україна молода», 09.09.2020).

Щодо іменника **кість** у попередніх правописних виданнях в орудному відмінку множини перевага надавалася варіантові **кістьми**, проте в новому «Українському правописі» цю форму подано з ремаркою *рідко*, основним визначено варіант **костями** [3, 102]. Однак мовна практика спростовує таке твердження, пор.: *Невже за те, що предки наші встелили **кістьми** і полили своєю кров'ю той край, який називається благословенним і благодатним і який приєднався до спорідненого народу, як рівний до рівного?* («День», 20.05.2010); *Фотографи, водії, бізнесмени, вчителі, навіть священики – зубами вгризлися в горлянку окупанта й власними **кістьми** примусили забуксувати агресора* («День», 09.03.2017); *Тому ми отут **кістьми** ляжемо під будинком, але*

встановити будинковий газовий лічильник не дамо («Україна молода», 25.05.2017).

Особливу увагу звертаємо на вживання в орудному відмінку множини іменників середнього роду **око, плече**: їм властиве закінчення **-има (очима, плечима)** [3, 100]. Незважаючи на відсутність у чинному правописі варіантів, у мові трапляються їхні ненормативні форми, як-от: *Таким чином у кордон між Україною й Румунією вклинилася, розштовхуючи плічми оточуючих, Молдова...* («День», 23.12.2016); *У березні 2014-го саме цей чоловік був нашими очами і вухами на Донузлаві...* («Українська правда», 10.04.2017); *Дивні, швидкі, як козацькі гарматні ядра, незрозумілі пристрої з палючими свічками-очами таки відігнали кумів до кущів* (Л. Дашвар). Таке вживання, на нашу думку, зумовлено тим, що ці іменники раніше мали варіантні закінчення, які втратили в процесі історичного розвитку української мови, пор.: *Йому я стану за дитину, Плечми моїми молодими Його старії підопру; Й самопал семип'яденний Повис за плечима* (Т. Шевченко); *Краєвид, що он перед очима; Над блискучими похмурими очами* (М. Коцюбинський). Інколи давні форми потрапляють і на сторінки навчальних видань, зокрема в самоучителі з української мови для іменника **плече** подано три (!) форми орудного відмінка множини: **плечами, плечима, плічми** [2, 42].

Частина іменників у сучасній українській мові продовжує зберігати функційну активність обох варіантних форм орудного відмінка множини: *Втім і платити доводиться аж ніяк не грішми* («Дзеркало тижня», 10.02.2017); *Терористка зазначила, що й досі б користувалася грошима з картки, якби не втратила її* («Газета по-українськи», 13.03.2018); *Долю Основного Закону не можна вирішувати за закритими дверми!* («День», 25.05.2007); *Вона не дала смаглявій красуні пропасти під дверима клятого ресторану* (І. Роздобудько); *Ще до інавгурації Трампа я попереджав, що Путін не раз пошкодує про його обрання і буде згадувати президентство Обами зі сльозами на очах* («День», 07.04.2017); *Інна замовкає і мовчки стікає слізьми* («Українська правда», 16.03.2017); *...що потім вилилося першими серйозними сльозами* (І. Роздобудько).

Отже, у сучасній українській літературній мові спостерігаємо різне функційне навантаження варіантних іменникових форм орудного відмінка множини: значна частина іменників зберігає однакову активність обох форм (**грішми і грошима, дверми і дверима, слізьми і сльозами**), деякі варіанти майже вийшли з ужитку (**вушима, конями, костями, курями**), натомість зафіксовано нові варіантні форми (**гостями і гістьми**).

Література

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарп. обл. вид-во, 1960. 416 с.
2. Выхованец И. Р., Карпиловская Е. А., Клименко Н. Ф. Изучаем украинский язык. Самоучитель. Расширенный курс. Київ: Либідь, 1993. 272 с.
3. Український правопис (новий): офіційний текст. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 284 с.